

քշութիւն մը, արեւոտութիւն մը կրելով հանդերձ, մեղկ չէ բնաւ, արիական ոյժի և յստակութեան նկարագրով մըն ալ ու մասնաւոր կը հրապուրէ գիտիչը:

Հայ երգերու հիմ գաղափար ինքնութիւնը ծայնաշարերու այս յայտնաբերումը այս անգամ կոմիտաս Վարդապետի գաշաւաւորման աշխատութիւնները առաջնորդող ըսկզբունքները կուտայ իրեն: Եւրոպական գաշաւաւորման մէջ կը տիրէ գասական աւագ և կրտսեր ծայնաշարերէն սերող երբեակի (tierce) ներդաշնակութիւնը: Արդ հայ երգերը առ հասարակ այդ ծայնաշարերուն վրայ հիմնուած չլլալով աւագ կամ կրտսեր երբեակի գործածութիւնը պիտի եղծէր շատ անգամ եղանակներու ներդաշնակային իմաստը, իր Պատարագին մէջ և մանաւանդ ժողովրդական երգերու իր վերջին գաշաւաւորումներուն մէջ Վարդապետը կ'ըզուշնայ հետեւաբար, երեակներու գործածութենէն ու կը նախընտրէ քառեակի ու հնգեակի ներդաշնակութիւններ ու այս կուտայ, մանաւանդ եւրոպացիներուն համար, մասնաւորաբար ինքնա-

տիպ հնչողութիւն մը իր խմբերգներուն:

Կոմիտաս Վարդապետի երաժշտագիտական հետազոտութիւններուն այս արդիւնքները մի քանի օչ միայն երաժշտական կազմութեանը այլ և Հայ պատմական, աղագրական անցեալի հասկացողութեան տեսակետով, Յայտնի կըլլայ որ հայոց ժողովրդական երաժշտութիւնը կուգայ ամենահին, նախաքրիստոնէական աւանդութենէ մը որ հայոց փուլագական-արիական ծագումին նոր ու արտասովոր փոստեր կը բերէ: Բարիզի մէջ 1914 ին զուարուած երաժշտագիտական համաժողովին մասնակցող երաժշտութեան զիտունները մեծ յայտնութիւններու առջև գտած էին ինքզինքնին Վարդապետի հաղորդագրութեան մէջ առաջ բերուած իրողութիւններով: Անոնց լոյսին տակ հայ երաժշտութիւնը կը ներկայանար որպէս այն թերեւ միակ արուեստը որ կ'որոշուած էին յունական և արիական երաժշտութեան մասին կենդանի գաղափար մը տալու կոչուած էր: (Վեջը յաջորդով) Ե. Ռ. ՊէրՊէրեան

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ե Ր Ո Ւ Ս Ե Ղ Է Մ Ի Կ Ո Ր Ծ Ե Ն Ո Ւ Մ Ը

ՀՐԵԱՆԵՐԸ ԻՆՁՈՒՆ ԵՒ ԻՆՁՊԷՍ ԿՈՐՄՆՑՈՒՅԻՆ ԻՐԵՆՑ ԱՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Պատմութեան մէջ ինչ ձևով, ինչ չափով է որ իրարու կ'ազդեն գաղափարները և իրականութիւնը, աշխարհայեացքները և տնտեսական անհրաժեշտութիւնները:

Արդեօք պատմութիւնը անընդհատ նորանոր գաղափարներու դարգացումը և անոնց իրագործումն է, արդեօք մարդկային կազմակերպութիւնները — համայնք, ժողովուրդ, պետութիւն —, ծագում առած են գաղափարներէ՞ և անոնց դարգացումէն, որ ըստ իր օրէնքներուն անկախ կը գործէ (*), թէ ոչ՞

Մարդկային մտքի դարգացումը և այդ մտքի ստեղծած պետութեան և իրաւունքի գաղափարը

արդիւնքն են ապրելու նիւթական պայմաններուն:

Արդեօք թաղաքական, բնկերային և մտաւորական կեանքը պայմանաւորուած է նիւթական կեանքի ձևէն, վերջապէս՝

Մարդոց գիտկցութիւնն է որ կ'որոշէ բնկերութեան մէջ իր գոյութիւնը, թէ՛ այս վերջինք կ'որոշէ եւ կ'սեղծէ գիտկցութիւնը:

ձեռք է որ գաղափարներու և աշխարհայեացքներու կողքին և նոյնքան ակտիւ կերպով կը գործեն տնտեսական անհրաժեշտութիւնները, բայց արդեօք ի վերջոյ այս վերջինքն են որ կ'որոշեն երևոյթը, ղէպը (*):

(*) Հէկէլի՝ պատմութեան գաղափարաշտ տեսութիւնը:

(*) Տեսութիւնը Մարքսի՝ պատմութեան նիւթապաշտ ըմբռնումին:

Ընդունինք որ մարդիկ իրենց պատմութիւնը իրենք կը չինեն, այդ պատմութիւնը կը չինեն ոչ թէ իրենց կամովը, նախագծուած յատկա՝գծով և ծրագրով, այլ իրարու հակադրող, իրար խաթմակող բարդ ծաղուծներու սփռաբարեբու-թիւններով, որոնց վրայ նուազ չէ էութիւնով տնտեսական ծգոտներու դերը:

Միւս կողմէն սակայն պատմութիւնը պայ-քարն է ցեղերու, ժողովուրդներու և անոց խո-հրդաւոր էութենէն բխող աշխարհայայացքներու, որոնք ցեղը՝ ցեղին, մշակոյթը՝ մշակոյթին, հա-ւատքը՝ հաւատքին դէմ կը հանեն:

Ընդունինք որ ցեղային որով մշակոյթ, որոշ ստեղծագործութիւն, որոշ ոգի՝ կը պատկանին որոշ ցեղերու: Ժողովուրդներու հոգեկան և մտքի արժէքները տեսակ մը բնադանցական գերագոյն արմատի վրայ հիմնուած են, անոնք ցեղերու կեանքը պահպանող, անոնք գոյութիւնը ապա-հովող նշմարութիւններ կը պարունակեն: Այս կէտը կարեւոր է հրէական պատմութեան ուսում-նասիրութեան համար:

Այս տեսակէտով քննուած՝ հրեայ անկա-խութեան կորուստի պայքարները պատմութեան գննութեան համար ամենէն յատկանշական շրջ-լաններն են:

Այդ պայքարներուն մէջ է որ հրեայ ժողո-վուրդին պետական-կրօնական աշխարհայայաց-քը զլխաւոր գործոնը, զայն վարող ուժը կը դառ-նայ, որ ի վերջոյ կը դիպուի լեռովմէական աշ-խարհակալութեան զարնուելով:

Ինչ է այդ աշխարհայայացքի էութիւնը, որ հակադասորդ կը դառնայ շրեայ ժողովուրդին և անոր պատմութեան մէջ գոյութիւնը կը պայմա-նաւորէ:

Առանց այլ և այլի կարելի է ըսել որ հրեա-ներու պատմութիւնը՝ պատմութիւնն է իրենց կրօնական աշխարհայայացքի: Ոչ մէկ ժողովուր-դի մէջ կրօնը, պետութիւն և ժողովուրդ այն-քան իրար ծածկող եղբոր կապուած են, որքան հրեաներու մէջ:

Հրեաները խստակրօն միաստուածաւորներն են, կը հաւատան աշխարհը ստեղծող և կառավարող, բարոյական օրէնքները դնող միակ Աստուծոյ մը, որ մեծապէս հաւատքը հաստատած է: Հրեանե-րու կրօնը հինմած են մարգարէները, աստուա-ծային ներշնչմամբ: Ենթադրեալաբար իմե-լըցաւ խոտացած է Մեխիային գալուստը, որ օր մը գալով պիտի հաստատէ խաղաղութեան և ար-դարութեան խաղաղութիւնը:

Հրէական հաւատքի ամենահիմնական գիծը այն է՝ որ անոնք կը կարծեն ըլլալ Աստուծոյ ըն-տեցած էին, իւրաքանչիւր ժողովուրդէն պիտի ծնի Մե-սիան և հաստատէ աստուածային ու յաւիտեանա-կան թագաւորութիւնը:

Հաւատքի այս ուժն է որ հրեայ ժողովուրդի գոյութիւնը կը կապէ աշխարհի ստեղծագործու-թիւնէն մինչև անոր վախճանը: Յաւիտեանկա-նութեան այս հաւատքը մինչև այսօր ամէն հը-րեայի մէջ ապրող գիտակցութիւն դարձած է,

զայն դարերու մէջէն առաջնորդած է, անխոցելի և անխորտակելի դարձուցած է զայն:

Մովսիսական Օրէնքը ամփոփուած է հրէա-կան Աստուածաշունչի (Թորա) հինգ մատնանե-րուն մէջ. այս օրէնքները իօրայելի ժողովուրդին համար ի գորու եղող քաղաքական-պետական օ-րէնքներն եղած են:

Թալմուտը, Նոյնպէս հրէական հոգեւոր մատ-եան մը, գրեւոր Աստուածաշունչէն յետոյ, կը բա-ցատրէ մովսիսական օրէնքներու գործադրութիւ-նը և կը պատմէ յետ-աստուածաշունչան դէպքեր: Այսպէս հրեայ գոյութեան հաջքը ուղղակի կապուած է Հրեայ կրօնական աշխարհայայացքի հետ: Հրեայ ստեղծագործութիւն, հրեայ մշակոյթ և հրեայ պատմութիւն հայեցացունեն են այդ աշ-խարհայայացքի: Անոնք, սկսած իրենց հին նա-հապետական կեանքէն, մինչև քաղաքական ան-կախութեան կռիւները, վարուած ու տարուած են այդ աշխարհայայացքէն:

Երեսուղէմի կործանումը, Հրեաներու աք-սորը, օւրիշ բաներ չէին այլ կատարուի Մարգա-րէութի ճնշում, Յաւիտեանականն սահմանուած է տնօրէնուած:

Եթէ այս հակասադրապաշտ հաւատքը կորու-տարեր եղած է Հրէութեան համար, զանոնք դարձուցած է կրեւորական, միւս կողմէն ան պահպանած է հրէութիւնը աշխարհի խորխորա-տին մէջ, Աստուծոյ ընտրով յաւիտեանական ժո-ղովուրդը ըլլալու հաւատքը, զանոնք այսօր կը դարձնէ իրենց հայրերու Աւետեաց երկիրը: Ատի-կա ապացոյցն է հաւատքի ուժին, որու մասին կ'արժէ ասանձին զրեւմտեցի գրքի: Կրօնական աշ-խարհայայացքէն ծնած հաւատքը կը զաւան ժողովուրդը պահպանող ուժ, նշմարութիւն մը, զոր կարեւոր է նշել հրեայ պատմութեան համար:

Այս հաւատքին համաձայն Աստուծոյմի կոր-ծանումը ոչ թէ թշնամիին դերակշիռ ուժերու յաղթանակին արդիւնքն էր, այլ Մարգարէու-թեան կատարումին, զարեւ առաջ զուշակուած, իրենց գործած մեղքերուն համար:

Այդ յանցանքներուն պատճառաւ է որ խախ-տած է հրեայ պետութեան գոյութեան հիմքը: Մարգարէ մը ըսած է. «Մեր մեղքերուն համար մեր երկրէն վտարուեցանք»:

Որո՞նք են մարգարէները, ի՞նչ է անոնց դերը հրեայ պատմութեան մէջ, ի՞նչպէս կորողացեր են անոնք ճնշել հրեայ պատմութիւնը և վարել հրեայ քաղաքական-պետական կեանքը, խառ-նուիլ պետական գործերու և հրեայ պատմու-թեան տեղ իրենց դերը:

Մարգարէները անձեր էին, հոգեկան զօրա-ւոր յասակութիւններ և կարողութիւններ ունե-ցող, Աստուծոյ զրկուած, որոնք կը քարոզէին չմարիտ հաւատքը, կը վերանորոգէին օրէնք-ները, պատրիսթեր և ապաշխարութիւններ կը անմահէին ժողովուրդին, երբ անոնք գայիա-կղէին, կը գուշակէին գալիքի դէպքերը, ու վեր-ջապէս կը միխթարէին ժողովուրդը Մեսիայի գա-լուստեան խոտումով:

Անանք միջնորդներ էին Աստուծոյ և ժողո-

վերադրին միևնույն: Հրեայ պատմութիւնը Մարգարէ-
ններու պատմութիւնը եղած է, հրեայ կրօնքը՝
մարգարէներու կրօնքը:

Եթէ հրեաները կուպպաշտութեան են յարած,
մարգարէները զանոնք վերադարձուցած են ճշը-
մարիտ հաւատքին, պատիժներով սպառնացած
են ժողովուրդին, ինչպէս մեծ մարգարէն, Մովսէս-
էսը: Կարելի է ըսել որ հրեայ ժողովուրդը հա-
ւատքի ժողովուրդ մ'է: (Մովսէսական), ոչ թէ
ազգային ժողովուրդ մը:

Մարգարէներու մէջ կան գործի մարգարէներ,
որոնք թագաւորները զան բարձրացուցած են, հը-
րաշէներ գործած, պատգամներ արձակած, կան
և խօսքի, քաղաքի մարգարէներ, որոնք զուշակած
են ապագան, նախատեսած են գէշ օրերը (Եսայի,
Երեմիա, Եղեկիէլ):

Մինչև այսօր Հրէութիւնը, Նոյնիսկ հրեայ
ժամանակակից ստեղծագործութիւնը զեռ չէ ձեռ-
բաղատուած մարգարէներու միտտիկ աղիւցու-
թեանն (*):

• • •

Քանի որ մարգարէները նախատեսած էին
Երուսաղէմի կործանումը, կրօնական հրեան ա-
տելութիւն չունէր թշնամիին դէմ, որովհետեւ
թշնամին նախախնամութեան վճիռը գործադրած
էր: (Չկայ Յիսուս առանց Յուդայի),

Երուսաղէմի կործանումի իշխատակը կը կա-
տարեն Հրեաները ամէն տարի, հելլական ավ ամ-
սի իննին (Թիշալ պէ ավ), այդ օրուան կրօնա-
շունչ երգերուն մէջ հրեաները թշնամիին դէմ
վրէժի զգացում չեն արտայայտեր, այլ կ'ապաշ-
խարեն և կուշան: Թիշալ պէ ավի գիշերի աւանդա-
պաշտ հրեաները կը նստին ցած թոժուակներու
վրայ, ամէն մէկը իր ձեռքին մէջ մօմ մը վառած,
կը կարդան Երուսաղէմի կործանումին պատմու-
թիւնը և կուշան կրօնուած Հայրենիքին վրայ:

Երուսաղէմի մէջ, Նոյն օրը, հրեաները տա-
հարին պատին առջև կը կանգնին, կ'աղօթեն և
կուշան, որ վերջ գտնէ իրենց քաղաքը: Ատիկա
ապացոյցն է անոնց պատմութեան և հաւատքին
սերտ առնչութեան: Քանի որ Երուսաղէմի կոր-
ծանումը ենովայի կողմէն էր, իրենց գործած
յանցանքներուն համար, ապա ուրեմն ապաշխա-
րութիւնը զիրենք պիտի վերադարձնէ կրօնա-
եալ Հայրենիքը: Ատիկա հաւատքի ուժին ամե-
նէն վաճառ ապացոյցն է, այսպէս պէտք է լինել
Հրեայ ժողովուրդի զիմացկունութիւնը:

Թիշալ պէ ավի կէս գիշերին հրեշտակները
սուգի հաղուստ կը հազնին, զանոնք կը ծածկեն
հողով: Յաւանական է, օրհնեալ ըլլալ անոր ա-
նունը, նստած տեղէն կը չընէ, կը մարէ աստ-
ղերը, որոնք իր առջևն են, սուգ կը պահէ իս-

րայէլի ժողովուրդին և երկրին աւերումին հա-
մար: Եւ իր արտասուքները մեծ բաժակի մը
մէջ կը հոսին, երբ այս բաժակը լեցուի աստուա-
ծային արտասուքով, այն ատեն վերջ պիտի գտնէ
Իսրայէլի աքսորը» (*):

Ինչ տպագորիչ է պատկերը, Իսրայէլի Աս-
տուածը կը աղայ Երուսաղէմի կործանումին հա-
մար, Աստուած և իր ժողովուրդը կը ագան աւե-
րումը, կ'ապաշխարեն, որպէսզի վերջ գտնէ Աք-
սորը:

Քանի որ իրենց յանցանքին համար կործա-
նեցաւ Երուսաղէմը, ուրեմն պէտք է ապաշխա-
րէին ու աղային անոր կործանումը: Սուգը խորան
եղաւ եւեայ ժողովուրդի Միտրիքեան, խթան կառու-
ցումի, ինչ որ քանդուած էր, վերաշինուել, երբ
ոնէ ատեն, ոնէ միջոցաւ կարելի ըլլար:

Այդ Սուգն է որ Հրէութիւնը ամենէն նեղ
կայտնի վրայ կը կապէ: Թիշալ պէ ավի եր-
գերը, այսօրուան Պաղեստին դառնալու իրական-
նութեան շատ առաջ կը պարունակէին այդ իը-
թանը, վերադարձի յոյս կը ներշնչէին ու կը ը-
լիթարէին Հրեայ ժողովուրդը (Սուգի խորհրդը
շաբաթը կը կուշուի Միթիթարութեան շաբաթ):

Երուսաղէմ իսկային անգամ կործանուեցաւ
586 Ք. Ա., Բաբելոնի Նաբուքոդոնոսոր Ք. ար-
քային կողմէ: Թորան՝ Երուսաղէմի կործանու-
մին պատճառ ցոյց կուտայ կուպպաշտութիւնը,
արեան մեղքը և սպանութիւնը:

Երկրորդ կործանումը կատարուեցաւ Տիտոսի
ձեռքով, 70 Ք. Վ., որ քաղաքը կործանեց և
արդիւնք այնպէս բնակչութիւն հաստատել: Աւելի
եղբարկան պայմաններու տակ, Նոյն հռովմէացի-
ները (146 Ք. Ա.) կործանած էին ուրիշ սեմական
ժողովուրդի որ մեծ քաղաքը, կարթագինէն: Ան-
սական այս երկու ժողովուրդներու փոխանցմը
հռովմէական ուժերէ, մտածել կուտայ ինձ ժո-
ղովուրդներու հոգիին մէջ պահուած ատելութեան
մը յայտնութիւնը հանդէպ ուրիշ ժողովուրդի մը,
այն՝ ինչ որ այսօր կը կուշուի ցեղային հոգիի
յայտնութիւն: Նոյն հռովմը, հակառակ իր բազ-
մաթիւ արաւաքներուն, չի կործանեց Հայաս-
տանը ու Պարթևաստանը: Այս խորհրդածութիւ-
նը մեզ հետուները կը տանի, մեզ՝ մեր Նիւթէն
կը չեղանէ:

Նոյնպէս քրիստոնէութեան յայտնութիւնը և
տարածումը հռովմէական երկիրներու մէջ, այլ
կերպ դիտուած, շարժում մ'էր Հռովմէական աշ-
խարհակալութեան դէմ, հրեաներու կողմէ ստեղ-
ծուած ու քաղաքական, տաղանթաւ համար անոնց
բիրտ տիրապետութիւնը: Այն իրողութիւնը, որ
հռովմի հելական սինակոկը տրամադրած են հը-
րեաները՝ քրիստոնէաներուն, հաստատել կուտայ
այդ համոզումը:

Պողոս առաքելաւ թույլութեան մէջ առ Գա-
ղատացի, կը գրէ. «այսինչ չկայ խորի ո՛չ
հրեայի, ո՛չ յոյնի, ո՛չ տերոջ, ո՛չ ծառայի, ո՛չ
առն և ո՛չ կնոջ, այլ բոլորը հաւասար էք ի Յի-
սուս Քրիստոս» (Գաղ. Գ. 28):

(*) Սիմէւեան III

(*) Աշխատանքիս վերջը Թարգմանաբար կու
տամ մէկ քանի հրեայ բանաստեղծութիւններու
նմանքներ, ցոյց տալու համար թէ ինչպէս խոր ազ-
դեցութիւն է ունեցած Մարգարէներու ապրումը
հրեայ ստեղծագործութիւններու վրայ:

Մատթեոս Ժ. 34-36 հատուածի մէջ կը գրէ. «պէտք չէ կարծեք որ եկած եմ խաղաղութիւն բերել աշխարհի վրայ, չեմ եկած խաղաղութիւն բերել աւետաւու ալլ տուր, որովհետեւ եկած եմ մարդիկ իրենց հայրերուն դէմ, աղիկները իրենց մայրերուն, հարսները իրենց կեսորներուն դէմ գրգռելու: Մարդոց թնամիները իրենց հետ մէկ տան մէջ բնակողները պիտի ըլլան»:

Ասիկայ կը նշանակէ կործանումը հռովմէական կարգ ու սարքին, անոր պետական-աղիոսապետական սկզբունքներուն, այլ խօսքով կործանումը Հռովմի աշխարհակալութեան, անոր փոխարէն հաւատարմեան, սիրոյ և եղբայրութեան կառուցումը:

Ազգաւր. քրիստոնէութիւնը փլոցեց Հռովմի հպարտութիւնը, անոր կայսրերը իրենց անբարտաւան հակատեղերը խոնարհեցուցին խաչին առջև:

• • •

Երբ առաջմէկ և հռովմի միջև առաջին շփումը տեղի ունեցաւ Մակարայեցիներու իշխանութեան օրով: Մարգարէները խորհուրդ տուան և զգուշացուցած էին հրեաները չխառնուիլ աշխարհի քաղաքականութեան. հակառակ այդ խորհուրդին Մակարայեցիները Հռովմ դեպքան շրջակեցին և անոր դաշնակցութիւնը խնդրեցին. ասիկայ մեղանշում էր մարգարէներու պատուէրին դէմ և ըստ կրօնապատկերու, պէտք էր հետևանքը կրէր հրեայ ժողովուրդը:

Դասին թեկնածու Մակարայեցիներ չի կարենալով համաձայնիլ իրարու հետ Հռովմի իրաւարարութեան դիմեցին (63 Ք. Ա.): Պոմպեոս եկաւ Երուսաղէմ և Պաղեստինը կցեց Հռովմէական պետութեան, իշխանական անկախութիւնը իրաւապէս վերջ գտած էր:

Հռովմ իր դէմը պայքարող բանակ մը չգտաւ, այլ ներքին վէճերէն քայքայուած ժողովուրդ մը, զոր առանց մեծ ճիգի իր երկրին միացուցւոյ: Ինք շերտովէտ: Հռովմի օգնութեամբ, Մակարայեցիներու զանը բարձրացաւ, հրեաները իրենց ներքին գործերու մէջ անկախ էին զեռ. (37 Ք. Ա.): Հռովմ շրեաներուն թողած էր Քրիստոսի կրօնական Դատարանը, Սինեգրիտը, հրեաներու Մերոց ժողովը, որուն նախագահը հրեայ քահանայապետն էր:

Այս ժողովի անդամները երկու հոսանքներու էր պատկանէին, Սաղակեցիներ և Փարիսեցիներ, որոնք իրարու դէմ պայքարի մէջ էին: Սաղակեցիներու պետն էր շերտովէտ: Այս վիճակը շարունակեց մինչև Երուսաղէմի կործանումը:

Հռովմէական գրաւումի այս շրջանին անպակաս էին կուխները հրեաներու և հռովմէական գաղութին միջև: Հռովմի իշխանաւորները (Պրօ-կուրատոր), կոթնած հռովմէական բանակի ուժին, կամայականութեամբ և լռութեամբ կը կառավարէին Պաղեստինը:

Միջազգայնորէն պատճառ կուտային յաճախ Պաղեստինի հռովմէական և յունական գաղութները. Հռովմէական իշխանութիւնը այս վերջիններուն կողմը կը բռնէր:

Տնտեսական իրողութիւններ փութացուցին զէպքերը: Հռովմի բանակին ծախսերը պարուէ տարի աւելցուցին հրեայ ժողովուրդի թշուառութիւնը, տուրքերը կը կնկեքէին խեղճ ժողովուրդը, աշխատութեան և անթափանչեան մնան ծայրայեղ հոսանքներ, որոնք գաղտնի գործունէութիւն և տէրօրը ընդունեցին իբրև միջոց պայքարի:

Այս հոսանքները հետզհետէ զօրացան, որքան Հռովմի տիրապետութիւնը ճնշիլ զարձաւ, այդ ճնշումները ազդեցին հրեայ երևակայապաշտ և մոլեռանդ ժողովուրդին վրայ, միտքը ճակատագրապաշտութեամբ մը անոնք կը հաւատային Մեսիայի գալուստին, որ մօտ ատենէն պիտի գար ու փրկէր Հրեաները Հռովմի լուծէն:

Այս այս միջնորդներ մէջ և այս շրջաններուն և որ երևան եկաւ Մեսիան, աւելի ճիշդ Մեսիական շարժումը, որ Քրիստոսի յայտնութիւնով՝ երկրէն դուրս ելլալով, տարածուեցաւ Փոքր Ասիոյ և Հռովմի մէջ:

Մեսիականները պայքարը հեռացուցին քաղաքական գետնէն, Հռովմի դէմ պայքարը վերածեցին գաղափարական պայքարի, իբրև Զարին դէմ մղուած կրօնական պայքար:

Սաղակեցիները ներկայացուցիչներն էին երկրին առաջնապաղը և կրօնական գաղտնի, երբ երկրին իշխանութիւնը Մակարայեցիներու ձեռքէն էր, Սաղակեցիները պաշտպաններն էին իշխանութեան և կուսակից՝ պետութեան ուժեղացումին:

Մակարայեցիներու անկումէն յետոյ, իրենց պետը ունենալով շերտովէտ, Սաղակեցիները զարման Հռովմի գերիշխանութիւն անսկզկունորէն հոռանքը: շերտովէտ Հռովմի հաւանութեամբ տիրացած էր իշխանութեան: Աստիք իրենց ընկերային և քաղաքական դիրքին բերումով շատագոյններն էին հռովմէական մշակութիւն:

Փարիսեցիները ուղղափառներն էին, կրօնական աշխարհադիտացքը վեր բռնող, կուսակից, կրօնքի սկզբները քաղաքական կեանքի մէջ ներմուծելու. կը ջանային հրեական մշակութային ներքին անկախութիւնը զօրացնել և ծառայել:

Վերջերս, աստնցվէ մաս մը միախառնվի Սաղակեցիներու հետ կազմեցին նոր կուսակցութիւն մը, Չիլթիներու հոսանքը, որոնք ժամանակի ընթացքին զարման հրեական անկախութեան և պատերազմի կուսակից, Աստիք քաղաքական կեանքը կը շփոթէին կրօնական կեանքին հետ, ասոր համար անկախութեան կռիւ՝ կրօնական Սուրը կուխ կը համարէին:

Փարիսեցիներու միւս մասը կուսակից էր Հռովմի հետ հաշտ քաղաքականութեան, աստիք արտաքին ճակատի վրայ չափաւոր քաղաքականութիւն կը վարէին, որքան ատեն որ Հռովմ չէր խանգարել Հրեաներու ներքին, կրօնական կեանքը և օրէնքները: Փարիսեցիներու համար Հրեայ համայնքը, անոր կրօնական կազմակերպութիւնները, հրեայ պետութիւնը կը ներկայացնէին:

Փարիզ

Վ. ՄՆԻՔԵՐՄԱՅ

(Վերջը յարողով)